

Vásárhelyi Miklós: Ellenzékben

Egy hazugságot addig kell ismételtetni, hogy igazságként hasson — valolták a propaganda sátáni nagymesterei. 1956 eseményeiről és hőseiről több mint három évtizeden át szajkózták a különféle szintű hazugságokat. A befogadásukra képtelen ember szervezetét pedig apránként anatómiailag is átrendezték. A szívet átültették a gyomorba, az agyat a fodrozódó vastagbélbe töltötték, a húgyhólyaggal meg a koponyát boltozták ki belülről. Mivel a „szervátszervezés” — a látszólagos tömeges siker ellenére — sem bizonyult tökéletesnek, utóbb hivatalosan is polgárjogot nyert a féligazságok esetenkénti kimondása. Ezek szerint '56 nem csupán ellenforradalom, hanem nemzeti tragédia is volt. De az igazság, akárcsak a szeretet, nem felelhető. Ellenforradalomnak ítélni a magyar történelem egyik legsötétebb rémuralma eleni felkelést, képtelen cinizmus. Ionescói abszurd.

Aztán bekövetkezett az 1989-es esztendő, a kollektív erkölcsi igazságtevésnek, ez a március 15. szelleméhez méltó éve. És közben elárasztottak bennünket a trianoni és a párizsi békeszerződéssel s előzményeikkel, a hadifoglyokkal, a munkatáboroknak titulált halálgyárakkal, a kitelepítésekkel, a lágerek vörös lobogós iszonyatával, az évezredes rekordot döntő perekkel, 1956 tényeivel és szereplőivel, valamint a megtorlással foglalkozó könyvek és filmek. És mindezzel együtt ránk szakadt a hajdani határai közül kibomló egész magyar történelem. Úgy járunk, mint az első honi vasútállomáson halálra táplált hazatérő hadifogoly. Csonttá-bórré szikkadt történelmi tudatunk felpuffadt. A megemészthetelenség élménye a história iránt olyannyira érdeklődőt is riasztja. Mit szóljunk akkor az „elsőkönyves” olvasókhöz?

Vegyünk mély lélegzetet, s most már higgadt fővel, szívdobogás nélkül álljunk neki 1956 tanulmányozásának. Ez azért fontos, mert újkori történelmünk és kialakítandó tudatunk boltozatának a nevezetes ősi események alkotják a gyámkövét. Sokunk meghatározó élménye a „kis októberi forradalom”: személyesen közünk van hozzá. És ez rendkívül fontos. Ismerek egy idős lengyel irodalomtörténészt, akinek későn nősülő apja karon ülő gyermekként 1849 májusában látta az Osztrólenka főterén át Magyarország felé marsírozó egyik orosz gyaloghadosztályt. Megrendültem, amikor ezt a családi élményét megosztotta velem. Olyan emberrel társalgok, akinek az apja élt a magyar szabadságharc idején. Az ma még természetes, hogy szinte mindnyájan ismerünk olyanokat, akik 1956-ban valamilyen szerepet játszottak. Századunknak 1956 az 1848-a.

Vásárhelyi Miklós, ha máshonnan nem, a televízió révén megannyiunk személyes ismerőse. Természetes közvetlenséggel elmondott vallomásai minket is gondolkodásra készítetnek. 1956 megismeréséhez az ő — *Tóbiás Áron* szerkesztésében — *Ellenzékben* címmel megjelent könyve ajánlható amolyan bevezető összefoglalóul. Az első részben közölt interjúknak éppen az élőbeszéd jellege, s ezzel együtt történészi hitele miatt. Egyszerre hallgatjuk őt — a részt vevő tanút, és olvassuk őt — a gondolkodó historikust. Ezáltal sokkal jobban megjegyezhetőek a szavai.

A *Federigo Argentieri* által eredetileg olaszul kiadott *Életrajz* interjújellege ellenére is *confessio*. Olyan, amelynek hagyományait címszerűen is II. Rá-

kóczi Ferenc teremtette meg. Ez a sajátos életrajz egyben a XX. századi magyar történelemnek is leírása, s alfejezete a II. világháború alatti és az azt megelőző, azt követő kommunista mozgalomnak. 1945 után ez a Vörös Hadsereg által *futtatott* párt a meghatározóból egy éles vágással kizárólagos alakítója lett történelmünknek. Vásárhelyi Miklós szentenciaszerű tömör jellemzését adja egykori főszereplő elvtársainak. Rákosi —: „Eredetileg értelmes ember lehetett; '45 után, kivált pedig '49 után szörnyeteg lett belőle.” Gerő —: „törölmetszett bürokrata volt, igazi fanatikus, és csak a munka érdekelte, meg természetesen a hatalom.” (...) „...nem is ember, inkább gép... , aki nem tudta, milyen egy rendes ebéd, milyen a jó bor, milyen a jól szabott ruha.” (Ezzel Vásárhelyi többet elmond róla, mintha oldalakon át ismertetné spanyolországi hóhérvetékenységét.) Rajk —: „Bonyolult alkat volt: politikai szempontból ... szigorú, merev és fanatikus, személyes kapcsolataiban viszont nagyon szívélyes és baráti...”

Igen, a kommunista vezetők jellemzésénél rendre ismétlődő jelző a „fanatikus”. Nagy Imre esetében ez „rajongó”-ra finomodik. Nagy Imrét mindegyik a tetteivel jellemzi. Teszi ezt annál inkább, hogy leszámolhasson az a primitíven historizáló zsurnalizmussal, amely Kossuth, Széchenyi, Görgey beskatulyázása óta oly kényelmessé komputerezta a magyarság történelmi tudatát. Nagy Imre esetében a jól ismert lemez az, hogy tiszteletre méltó, becsületes idealista volt ugyan, de politikai (bal)lépései nem arról tanúskodnak, hogy kiemelkedő államférfi lett volna. Vásárhelyi Miklós interjúiban, de főként *Az első meghíúsított reformkísérlet* című átfogó esszé tanulmányában meggyőző képet rajzol Nagy Imréről, a kiemelkedő politikusról, vezetőről, akinek 1953 júliusától kezdve híve, majd munkatársa lett. Miben látja az általa bevezetett reformok jelentőségét? „Nagy Imre erélyesen és eredményesen harcolt, politizált, cselekedett, és másfél esztendő alatt olyan változásokat eszközölt, amelyeknek hatása máig elevenen él. A rendszer reformjának gondolata és lehetősége az első Nagy Imre-kormány tevékenysége idején bontakozott ki. Bizonyítják ezt az első elhatározások, a konkrét intézkedések és a szellemi légkör, amelyben politikusok, írók, újságírók, szakemberek, tudósok újra szabadabban kezdtek gondolkodni, vitatkozni, alkotni” — írja egyik összegző értékelésében. Bő teret szentel annak a drámai harcnak a bemutatására is, amelyet Nagy Imre a machiavellista módon fondorlatos Rákosival és a mögötte felsorakozó sunyi funkcionárius gárdával, továbbá a vele szemben mindig ellenségesebb moszkvai párt- és államvezetéssel vívott.

Mindezzel együtt Vásárhelyi nem csinál Nagy Imréből elmozdíthatatlan, patetikus pózban álló ércszobrot. „Nagy Imre meggyőződéses, sőt rajongó kommunista volt. Hitéből fakadt konoksága és optimizmusa” — írja róla.

Harmincöt évvel előzte meg a korát, de úgy, hogy mégis ő volt annak „óramutatója”. Nem ő sietett, a Szovjetunió vezette béketábor volt az, amelyik végzetesen elkésett mindenről, ami a nagyvilágban végül is haladónak mondható. Ha a Nagy Imre által kezdeményezett reformokat nem torpedózza meg Rákosi és klikkje, majd az őt bitófára küldő nemzetközi kommunista szolidaritás, eleve nem bukácsolunk bele a szocializmusnak ebbe a gigantikus kollektív munkagödrébe, amelyből — miután fölnézhetünk — döbbenünk rá, hogy szakadékban vagyunk.

Vásárhelyi Miklós a halálosan komoly dolgokról is nyugodt derűvel tud szólni. Mint aki birtokába jutott valamiféle lényeges titoknak. Komorabb

gondolatainak eresztékei közül is elő-elővillan az agysejteket bizsergető humor: „Illés Béla hosszabb betegszabadságra elvonult az Irodalmi Újság főszerkesztői székéből, ami hasznára vált a hetilapnak.”

Interjúi és tanulmányai mellett találunk a kötetben róla szóló írásokat is. A hetvenedik születésnapjára összeállított kéziratos emlékkönyv néhány szerzőjének (Németh Lajos, Konrád György, Litván György) tisztelgő gondolatait. És ő is közzétesz néhány rövidebb lélegzetű szöveget. Azt, amelyben az ifjabb pálya-, küzdő- és börtöntársat, Tánczos Gábort búcsúztatja, azt, amellyel az idősebb pálya-, küzdő- és börtöntárs, Donáth Ferenc síremléke előtt tisztelg. A beszédet, amit Bibó István sírjánál mondott, akinek hiányát most érezzük igazán torokszorítóan, és a Nagy Imre kései ravatalánál, negyedmillió ember harangzúgásos és csöndet visszhangzó előterében elhangzott szavait: „Nagy Imre üzenete ma időszerűbb, mint valaha. Csak a különbözőképpen gondolkodók és cselekvők kölcsönös türelme és engedékenysége, az előlegezett bizalom szellemében ragadhatjuk meg a kivételes, biztató lehetőséget, csak így valósíthatjuk meg a történelmi feladatot, csak így biztosíthatjuk a békés átmenetet egy európai, korszerű, szabad és demokratikus társadalomba. (...) Szabad hazát, jogállamot, tisztességes megélhetést. Olyan demokratikus, szociális, igazságos és törvényes társadalmat, amilyent a felkelt nép 1956 októberében megálmodott, és amely valóban az intézményes rend és a béke országa lesz.” (Szabad Tér Kiadó, 1989.)

KOVÁCS ISTVÁN

CSIKÓS ANDRÁS GRAFIKÁJA